

JERZY REICHAN

JESZCZE O WYKRZYKNIKACH *NA*, *NE*, *NĘ*
I POCHODNYCH OD NICH FORMACH W ZNACZENIU
'BIERZ, WEŻ' LUB 'BIERZCIE, WEŻCIE'
W GWARACH POLSKICH

W roku 1885 w I tomie „Prac Filologicznych” opublikował Jan Karłowicz niewielki artykuł pt. *Wykrzykniki z końcówkami czasowymi*¹. Zwrócił w nim między innymi uwagę na to, że wykrzykniki *na*, *ne*, *nę*, gdy mówiący zwraca się do więcej niż jednej osoby, przybierają nieraz końcówki liczby mnogiej (czy podwójnej). Spotykamy zatem w gwarach formy *nacie*, *nata*, *necie*, *neta*, a także *namcie*, *nańcie* i podobne.

Zauważa również Karłowicz, że tego typu formy znane są też w innych językach słowiańskich. Przytacza przy tej okazji F. Miklosicha *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen*, gdzie autor cytuje sporo tego typu przykładów z innych języków słowiańskich, np. ukraińskie: *nate ž vam zajca*, czeskie: *na nate*, dolnołużyckie: *na*, *naśo*².

Innym przekształceniem, któremu ulegają wykrzykniki *na*, *ne*, *nę*, jest przybieranie partykuł ekspresywnych, głównie *ż(e)*. Produktem tego są, również przez Karłowicza przytaczane, formy *naże*, *naż*, *naści*, *neści*, *nęści*³. Autor cytuje też formy tego typu ze *Słownika języka polskiego* S. B. Lindego, np. *nęć*, *nęż*, zwracając tym samym uwagę, że formacje tego typu znane były w przeszłości polskiego języka literackiego⁴. Odwołując się zaś do pracy

---

Prof. dr hab. Jerzy REICHAN – emerytowany prof. Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Syrokomli 11 m. 7, 30-102 Kraków.

¹ S. 125-127.

² Bd. IV: *Syntax*, Wien 1868-1874, s. 156, 796-799.

³ K a r ł o w i c z, dz. cyt., s. 125.

⁴ T. I-VI, Lwów 1854-1860 – t. III, s. 195.

A. F. Potta, zauważa, że omawiane zjawiska nie były obce także innym językom indoeuropejskim⁵.

Znacznie obfitszy materiał do interesującej nas kwestii niż w omówionym wyżej artykule zamieścił Karłowicz w swoim *Słowniku gwar polskich* pod hasłem NA⁶. Dużo danych do interesującej nas sprawy znajduje się w kartotece *Słownika gwar polskich* PAN⁷. Materiały zatem zaczerpnięte z K i SGP stanowią podstawę dokumentacyjną niniejszego artykułu.

Zaznaczam przy tym, że zajmować się będę tylko tymi wykrzyknikami *na*, *ne*, *ne* (*ny*) i pochodzącymi od nich formacjami w znaczeniu ‘bierz, weź’ lub ‘bierzcie, weźcie’, które używane są w zwrotach do 1 u d z i (do zwierząt tylko sekundarnie). Zawołania adresowane specjalnie do zwierząt opracowała już wyczerpująco Ewa Siatkowska w osobnej książce pt. *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta*⁸. Celem moim jest przedstawienie wszystkich znalezionych w materiałach form i ukazanie ich zasięgów geograficznych. Poza kilkoma wstępnymi uwagami nie wybiegam w przeszłość językową. Nie rozciągam też moich zainteresowań na inne języki słowiańskie i niesłowiańskie.

Najstarszym polskim zapisem jest *naści* w *Rozmyślanii przemyskim* (ok. r. 1500): „Począły gy [*sc.* Chrystusa] bycz laskamy a drudzy pasczyamy myedzy yego svyąthą oczy, rzekącz: Nasczy czarownykv, krolevstvo! *Rozm 832*⁹. *Słownik polszczyzny XVI wieku* poświadcza: *na*, *nać*, *naści*, *neć*¹⁰, *Słownik języka polskiego* Lindego oprócz form przytoczonych w artykule Karłowicza (zob. wyżej) podaje jeszcze: *nać*, *na ci*, *naści*, *na masz* oraz, co

⁵ *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen, erster Theil: Präpositionen*, „Lemgo und Detmold im Verlag der Mener’schen Hofbuchhandlung” 1859, s. 413 nn.

⁶ T. I-VI, Kraków 1900-1911 – t. III, s. 213-214. W dalszym ciągu oznaczam skrótem K.

⁷ Oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, *Źródła* i t. I, red. M. Karaś i J. Reichan; t. II-V, red. J. Reichan i S. Urbańczyk, Wrocław–Kraków 1977-1998 [doprowadzony do hasła DOJRZEWAC (SIE)]. Kartotekę tegoż *Słownika* oznaczam skrótem SGP. Za pozwolenie korzystania z kartoteki dziękuję Pani Kierownicze Zakładu Prof. dr hab. Joannie Okoniowej.

⁸ Warszawa 1976. Autorka przytacza obfitą literaturę przedmiotu. O wykrzyknikach *na*, *ne* jest zwłaszcza mowa na s. 63-66. Wykrzykniki te są często członami kilkuwyrazowych zawołań. W kartotece SGP znajdują się także inne zawołania na zwierzęta z *na*, *ne*, *ne*, które częściowo pochodzą ze źródeł opublikowanych po roku 1976. Por. też przypis 14.

⁹ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I-XI, Warszawa–Wrocław–Kraków 1953 [doprowadzony do hasła ZRZĄDZIĆ] – t. V, s. 107.

¹⁰ Red. M. R. Mayenowa, F. Peplowski, t. I-XXVII, Wrocław 1966-1999 [doprowadzony do hasła POSIWIEĆ] – t. XV, s. 360; t. XVI, s. 294, 491.

dla nas bardzo ważne, formę *nacież*, użytą jako *pluralis maiestaticus*: „Nacież Kachno ten palet [‘karteczka uprawniająca żołnierzy do zajęcia kwatery’], schowajcie go (Teat. 8, 5)” (koniec XVIII w.). Mamy tu: *na* + końcówkę czasownikową *-cie* + partykułę *-ź*¹¹.

Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego kwalifikuje wyraz *NA* w znaczeniu ‘weź, bierz’ jako przestarzały i dziś pospolity (używany w mowie potocznej), natomiast w zawołaniu na zwierzęta jako regionalny¹². *NAŚCI* ‘wykrzyknienie: *masz! bierz! weź!*’ w tymże *Słowniku* zakwalifikowano jako „dawne, dziś gwarowe”¹³. Wyrazów *ne*, *nę* lub pochodnych od nich wymieniony *Słownik* nie rejestruje.

Przechodzimy teraz do przedstawiania materiałów gwarowych. Mapa 1. ukazuje zasięgi wykrzykników *na*, *ne*, *nę*, *ny* w znaczeniu ‘weź, bierz’. Jak widać, najpowszechniejsza jest postać *na*, która występuje na Śląsku, na Mazowszu, w Wielkopolsce i na Pomorzu. Pojawia się też w niektórych okolicach Małopolski wschodniej i południowo-zachodniej. Postać *ne* jest charakterystyczna dla Małopolski, jednakże bez niektórych jej okolic wschodnich i południowo-zachodnich. Poza tym wyspowo występuje *ne* pod Inowrocławiem i, obocznie do *na*, pod Złotowem. Występowanie *nę* stwierdzono na niewielkim obszarze podkarpackim, rozciągającym się od Wadowic po Ropczyce i, wyspowo, pod Strzelcami Opolskimi i Łukowem. (Wspomnę, że *nę* występuje dość często w zawołaniach na zwierzęta w okolicach Myślenic, Bochni, Brzeska, Tarnowa, Ropczyc, Kolbuszowej, Łukowa i Garwolina¹⁴).

Mapa 2. ukazuje wykrzykniki *na*, *ne*, *nę*, *ny* wzbogacone elementami dodatkowymi, których celem jest wzmocnienie ekspresji.

Przyjrzyjmy się ich budowie morfologicznej:

1. *Naci*, *neci* to formy powstałe z *na* + *ci*, *ne* + *ci* (*ci* – celownik zaimka *ty*).

2. *Naści* (*ności*, *nóści*), *neści*, *nęści*, *nyści* to formy powstałe z *na+ź+ci*, *ne+ź+ci*, *nę+ź+ci*, *ny+ź+ci*, a zatem z wykrzyknika + partykuła *ź* + *ci*, będącego celownikiem zaimka *ty*.

¹¹ L i n d e, dz. cyt.

¹² *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969 – t. IV, s. 955.

¹³ Tamże, s. 1224.

¹⁴ Na przykład według SGP: *ną tu ną* ‘wołanie na psa’ w okolicach Łukowa i Garwolina. Pozostałe materiały do zawołania *nę* na zwierzęta w kartotece SGP i w słowniku K, np. pod hasłami *BYK*, *CIELIŚ*, *CIUKA*.

Że taka interpretacja jest prawidłowa, mogą o tym świadczyć: a) formy typu *naże*, *naż*, *neże* (z partykułą *ż(e)*, ale bez *ci*), b) formy *naci*, *neci* (bez partykuły *ż(e)*, ale z *ci*, będącym celownikiem zaimka *ty*), c) forma *naż tobie*, gdzie zamiast celownika *ci* użyto celownika *tobie*, d) formy liczby mnogiej *ne wam*, *neż wam* (zob. mapę 3.), zawierające adekwatny w tym wypadku celownik zaimka *wy*; formy te stanowią paralełę dla singularnych form *neci* i *neżci* (ta ostatnia fonetycznie realizuje się jako *neści*).

Postacie fonetyczne *ności*, *nóści* zanotowane pod Włocławkiem i Brzozowem być może są wynikiem działania analogii do homonimicznego przedrostka *ná-* (z *a* pochylonym) w formacjach rzeczownikowych.

Oprócz prostszych form *ności*, *neści*, *nęści*, *nyści* zanotowano postacie bardziej skomplikowane, a mianowicie:

1. *Naścina* powstałe z *na+ż+ci+na*, gdzie dwukrotnie powtórzono wykrzyknik *na*.

2. *Naścita* powstałe z *na+ż+ci* + partykuła *ta*.

3. *Naściże* powstałe z *na+ż+ci+że*, gdzie dwukrotnie powtórzono partykułę *ż(e)* dla wzmocnienia ekspresji, ponieważ wyraz *ności* po upodobnieniu fonetycznym *-ż-* do *ci* (przy przejściu *nażci* w *ności*) widocznie ją już zatracił.

4. *Naści tobie* powstałe z *na+ż+ci+tobie*, gdzie wyraz *ci* na skutek zrośnięcia się z *naż-* na tyle zatracił już swoją samodzielność semantyczną, że mówiący odczuł potrzebę użycia po raz drugi celownika zaimka *ty*, tym razem już w formie *tobie*.

5. Proste są formy *naże*, *neże*: składają się z *na* lub *ne* + partykuła *że*. O formie *naż tobie* była już mowa wyżej.

Zasięgi geograficzne wyżej omawianych form przedstawia mapa 2. Jak się można było spodziewać, zasięgi geograficzne rdzeni *na*, *ne*, *nę* są w formach złożonych *ności*, *neści*, *nęści*... zbliżone do obszarów występowania tychże rdzeni w formach niezłożonych *na*, *ne*, *nę* (por. mapę 1.). *Naści* jest niemal ogólnopolskie. Nie stwierdzono jednak jego istnienia na Kaszubach, Kociewiu i Krajnie, skąd mamy wielkie, szczegółowe słowniki gwarowe. Brak też zaświadczeń z północnego-wschodu i ze Śląska Opolskiego. Charakterystyczne jest bardzo częste występowanie formacji *ności* na Podhalu, w Krakowskim i w południowej części Kieleckiego, a zatem w tych okolicach, gdzie w formie niezłożonej zdecydowanie przeważa wykrzyknik *ne* (por. mapę 1.).

Porównując mapę 2. z mapą 1., odnosi się wrażenie, że *ności* było w pewnym okresie ekspansywne i nasuwało się na tereny, gdzie panującym był niezłożony wykrzyknik *ne* (por. mapę 1.). Mogło to być spowodowane następującymi czynnikami:

1. *Naści*, występując w różnych piosenkach ludowych, łatwo przenosiło się w ustalonych tekstach z miejscowości do miejscowości (np. „*Naści Kasiu trojaka, poznaj pana wojaka*”).

2. *Naści* – jak to wspomniałem wyżej – ma swoją długą tradycję w polszczyźnie ogólnej: mogło się zatem wydawać lepsze od miejscowego *ne*.

3. *Naści* jako wyraz dwusylabowy było łatwiejsze do zastosowania w różnych rymowankach i piosenkach niż jednosylabowe *na* i *ne*.

Jeśli chodzi o formację *neści*, to wykształciła się ona w części obszaru występowania wykrzyknika *ne*. Obszar *neści* jest mniejszy od obszaru *ne* (por. mapę 1.). Sięga on od linii: Olkusz – Kraków – Nowy Sącz na południowym zachodzie po linię: Radom – Opatów – Przeworsk na północnym wschodzie. Poza tym *neści* wystąpiło wypowo na Orawie, pod Łęczycą i Mławą.

Tylko cztery razy zapisano formację *nyści*, zawsze w pobliżu *neści*. Powstała ona zapewne w wyniku przesunięcia bliskiego artykulacyjnie *e* ku *y*.

Nęści wystąpiło na obszarze od Wadowic po Ropczyce (por. zasięg *nę* na mapie 1.).

Rozbudowane dla celów ekspresji struktury *naścina*, *naścita* i *naściże* zanotowano w kilku rozszaniach miejscowościach, głównie na terenie Małopolski.

Formy *naże*, *neże*, *naż tobie* występują w kilku rozrzuconych miejscowościach, nie wykazując żadnego układu geograficznego. Są one zgodne z ogólniejszą tendencją panującą w polszczyźnie potocznej (przynajmniej na niektórych terytoriach), polegającą na dołączaniu partykuły *że* do form rozkaznika (np. *weźże*, *zróbże*).

Formę z podwójnym celownikiem, a mianowicie *naści tobie* zapisano pod Pułtuskim, Wołominem i Poznaniem, *naż tobie* – jeden raz pod Ostródą.

Przejdziemy teraz do form używanych przy zwracaniu się do kilku osób, przedstawionych na mapie 3. Wyróżnić tu można następujące typy formacji:

1a) *Nacie* lub *necie* powstałe z *na* lub *ne* + końcówka 2. os. lm. trybu rozkazującego *-cie*.

1b) *Nata* lub *neta* powstałe z *na* lub *ne* + końcówka 2. os. lm. (dawniej dualnej) trybu rozkazującego *-ta*.

Formacja *nacie* jest niemal ogólnopolska. Rzadziej występuje (i na ogół jako postać oboczna) na obszarze formacji z *ne-*. *Nacież* zapisano raz pod Żywcem. *Nata* wystąpiło kilkakrotnie na Mazowszu, Podlasiu, Pomorzu i w jednej miejscowości małopolskiej (Olkusz). Dwa razy pod Krakowem zapisano *nawamcie*, raz na północnym wschodzie – *nacie wam*. Formacje

necie, *necież* zaświadczone w południowej i środkowej Małopolsce (zob. zasięg *ne* na mapie 1.), *neta* – tylko raz pod Kielcami.

2a) *Nańcie*, *neńcie*, *nyńcie* powstałe – jak przypuszczam – z wykrzyknika *nę* + *-cie*, będącego końcówką 2. os. lm. trybu rozkazującego. Samogłoska *-ę-* w formie *nęcie* realizuje się, zgodnie z systemem różnych gwar, jako *ą* (nosowe *a*), *ę* (nosowe *e*) lub *y* nosowe, w pozycji zaś przed afrykatą *-ć-* ulega odpowiednio rozszczepieniu na: *ań*, *eń*, *yń*, stąd *nańcie*, *neńcie*, *nyńcie*.

2b) *Nanta* powstało w analogiczny sposób jak *nańcie*, przybrawszy *-ta* – końcówkę 2. os. lm. (dawniej dualnej) trybu rozkazującego.

Istnienie opisywanych form stwierdzono na Śląsku, w Wielkopolsce, na Kociewiu, w Małopolsce (pod Bochnią) i na Podlasiu (pod Siedlcami). Zwracam przy tym uwagę, że – jak ukazuje to mapa 1. – na Śląsku zanotowano *nę*, fonetycznie realizowane tam jako *naŋ* (Olesch, Góra Św. Anny), co jest zgodne z lokalnym systemem. W okolicach Bochni też (według mapy 1.) występuje *nę* (zaś *ę* w tych stronach realizowane bywa jako *ą*, tj. *a* nosowe). W sąsiedztwie Siedleckiego, a więc w Garwolińskim i Łukowskim, notowano *nę* w fonetycznej gwarowej realizacji jako *nę̇*. W tych zatem stronach nie dziwią formy *nańcie* (ew. *nę̇cie*).

Zastanawiają wielkopolskie formy *neńcie*, *nyńcie*, ponieważ nie zapisano tam formy *nę* (zob. mapę 1.). Nasuwa się przypuszczenie, że na tych terenach, gdzie język polski pozostawał przez długi czas w kontakcie z niemiecką, na powstanie tej formy miał wpływ niemiecki wyraz *nehmen* ('brać'), a zwłaszcza forma rozkaznika *nimm*, że zatem *nyńcie* powstało być może z *nimm* + *cie*. Jest to jednak tylko hipoteza, nasuwająca się wobec braku możliwości wyjaśnienia zjawiska faktami rodzimymi.

3. *Namcie* (*namcież*), *nomcie* (*nomcież*), *nemcie* (*nemcież*), *namta*. Kłopot sprawia *-m-*: nie można form tych interpretować jako *nę* + *cie* i *nę* + *ta*. Na skutek rozszczepienia samogłosek nosowych *ą* lub *ę* przed afrykatą *ć* i zwartą *t* nigdzie w gwarach polskich nie powstają grupy **am* czy **em*. O ile zatem zrozumiałe na tle systemu były opisywane wyżej formy typu *nańcie*, *nanta*, o tyle *namcie*, *namta* (*nomcie* – ze zrozumiałym przejściem *a > o* przed *m*), *nemcie* domagają się innego wyjaśnienia. Pozostaniemy przy stwierdzeniu Szymona Matusiaka, który pisze: „Z partykuły *na* i form słowa *mieć*: *máta*, *mácie* powstały imperativ. *na^emta* (*na! máta*), *na^emće* (*na! mácie*)”¹⁵.

¹⁵ *Gwara lasowska w okolicy Tarnobrzega*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 8(1880), s. 160.

Namcie (*nomcie*), *namta*, *nemcie* – jak to ukazuje mapa 3. – występują na łukowatym obszarze, ciągnącym się od południowo-wschodniego Mazowsza przez Lubelszczyznę, Sandomierskie, Tarnobrzeskie, Pińczowskie po okolice Olkusa.

Formy z *-am-* są przeważające. Formy z *-em-* wystąpiły tylko dwukrotnie: pod Mińskiem Mazowieckim i Olkuszem. Zapisy Matusiaka *na^emcie*, *na^emta* można zinterpretować zarówno jako kontynuacje fonetyczne dawnych *namcie*, *namta* (por. tamtejsze systemowe *kolano* > *kolāno*, *siano* > *siāno*), jak i kontynuanty fonetyczne dawnych *nemcie*, *nemta* (por. tamtejsze systemowe *ten* > *tān*, *ziemia* > *ziāmia*)¹⁶.

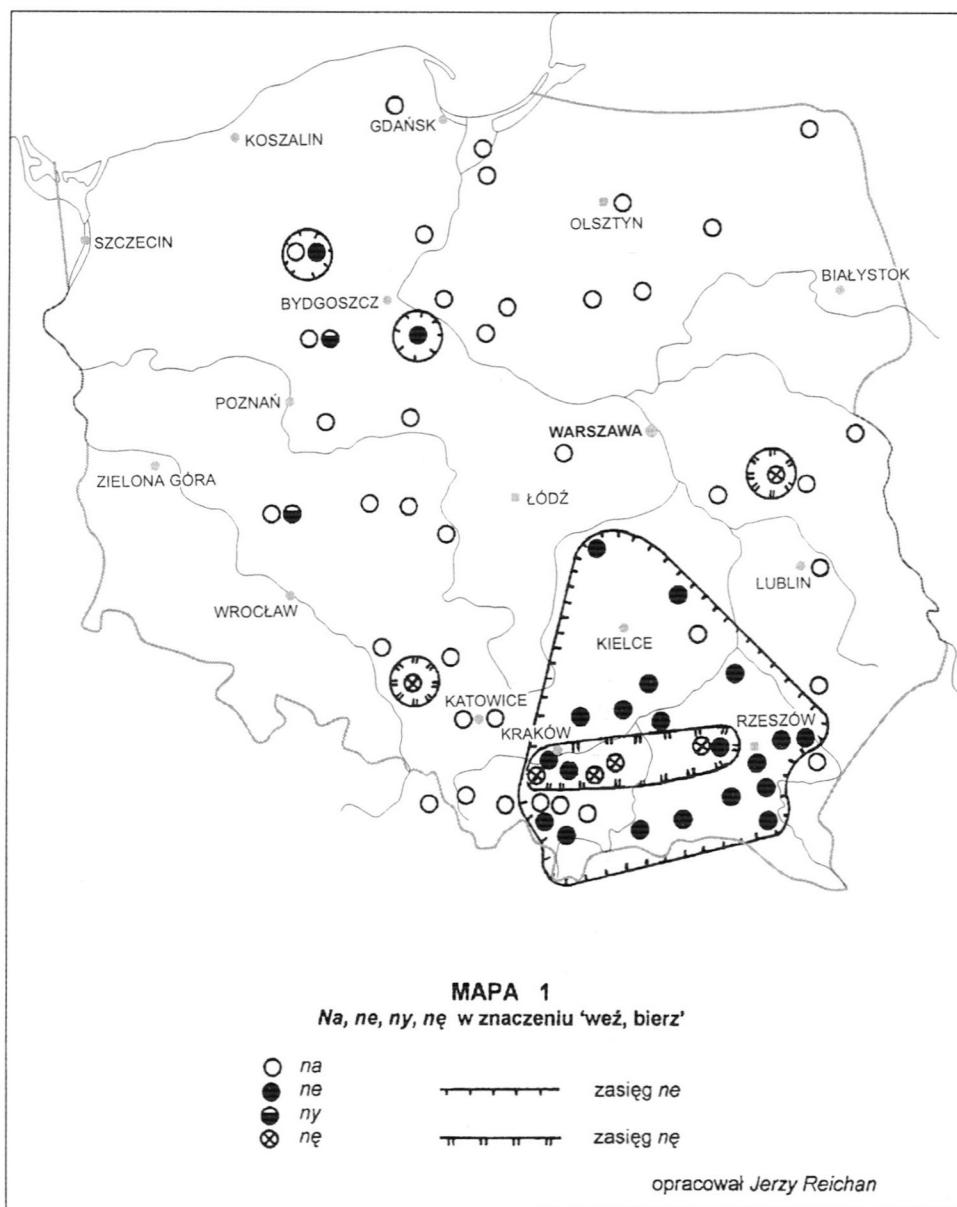
Kilkakrotnie w Małopolsce południowej zapisano: *ne wam*, *neź wam*, *neź wam* (oczywiście na terenie występowania niezłożonych form: *ne*, *ne*, por. mapę 1.).

Przedstawione w niniejszym szkicu dane wykazują duże braki materiałowe, zwłaszcza z terenu Polski zachodniej, a więc z obszaru tzw. nowych dialektów mieszanych. W tym zakresie kartoteka SGP dysponuje jedynie relacją od przesiedleńców z okolic Tarnopola, gdzie się mówi: *na*, *weś sy to*; *na*, *zaużiwaj śi* (Huta Stara pod Buczaczem, obecnie Zieliń pod Chojnem w Szczecińskim). Wykrzyknik *na* używany samodzielnie i w połączeniu z czasownikiem *mieć* (*na masz*) znam od osób z okolic Stanisławowa i Halicza. Zwróciło to moją uwagę już w dzieciństwie, w latach przedwojennych (1932-1939). Wychowywany w rodzinie inteligenckiej w okolicach Krakowa słyszałem u moich wiejskich rówieśników tylko wykrzyknik *ne*. Usłyszane od osoby starszej z okolic Stanisławowa: *na*, *na masz* było dla mnie czymś zaskakującym. Istnienie w tamtych stronach *na*, *na masz* potwierdza moja żona, pochodząca z Halicza pod Stanisławowem. Występowanie rozkaźnika *masz* po wykrzykniku *na* jest zresztą dość częste w różnych gwarach polskich, co dało asumpt do wysunięcia hipotezy, że *namcie* powstało z *na macie*, o czym była mowa wyżej¹⁷.

Interesujące są: 1. kaszubskie *načkāj* ['weź']: *načkāj le*, *ńe vstiż są*; *načkàta le*, *żàtk'i* (S III 177) i 2. kociewskie *nańkaj* ['weź']: *nańkaj*, *a ńe vstiż są* (SKoc II 137), które różnią się od przedstawionych w artykule formacji swoją funkcją hipokorystyczną. Z tego też powodu nie naniesiono ich na mapy.

¹⁶ K. N i t s c h, *Dialekty języka polskiego*, w: t e n ż e, *Wybór pism polonistycznych*, t. IV, Wrocław-Kraków 1958, s. 39, 102.

¹⁷ *Na, masz* (według różnych źródeł K i SGP) występuje na przykład w okolicach: Krakowa, Jarosławia, Wysokiego Mazowieckiego, Drohiczyzna, Ostrowi Mazowieckiej, Ostrołęki, Ostrowa Wielkopolskiego.

Wyrażam przekonanie, że pożyteczne byłoby dokonanie opisu tych zjawisk w innych językach i dialektach słowiańskich, do czego zachęcają dawne obserwacje Miklosicha¹⁸, obecnie podparte nowymi materiałami¹⁹.

MATERIAŁ DO MAP

W podanym niżej wykazie materiału do map podaje się dane zaczerpnięte ze *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza i kartoteki *Słownika gwar polskich* PAN (opisy bibliograficzne tych dzieł znajdują się w przypisach 6. i 7.). Po każdej relacji podaje się w nawiasie okrągłym albo skrót (K), oznaczający pierwszy z wymienionych słowników, albo (SGP), oznaczający kartotekę drugiego słownika. Dane oznaczone skrótem (K) odnoszą się zatem do materiałów zebranych w XIX wieku, oznaczone skrótem (SGP) – do materiałów zebranych lub (i) opublikowanych w wieku XX oraz w kilku ostatnich latach XIX wieku.

Nie podaję rozwiązań skrótów źródeł. Zainteresowani znajdą je bez trudu w: *Słowniku gwar polskich* PAN w tomie *Źródła* (1977) i w *Uzupełnieniu źródeł* zamieszczonym w tomie V, z. 3. *Słownika gwar polskich*, Kraków 1998.

MATERIAŁ DO MAPY 1

Na:

Śląsk – Cieszyńskie (SGP); Bytom PF V 799 (SGP); ok. Opola ME VIII 158 (SGP); Jędrysek pod Lublińcem (SGP).

Małopolska – Ślemień pod Żywcem RamŚ1 37 (SGP); Skawica pod Wadowicami Zb V 209 (K); Skawa pod Chabówką Zb V 243 (K); Mszana Dolna pod Limanową (SGP); Czelatycze pod Jarosławiem (SGP); Więciórka pod

¹⁸ Por. przypis 2.

¹⁹ Interesujące nas formacje istnieją z całą pewnością w językach zachodniosłowiańskich i wschodniosłowiańskich. Por. np. M. V a s m e r, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. II, Heidelberg 1955, s. 191; *Слоўнік беларускіх гаворак наўночна-заходняй беларусі і яе пагранічча*, Рэд. Ю. Ф. Мацкiewicz, т. 3, Минск 1982, с. 115.

Myślenicami PJPAN XI 264 (SGP); ok. Będzina PF III 306 (K); Korczów pod Biłgorajem (SGP); ok. Opatowa Wisła X 595 (SGP); Woźniki pod Sieradzem (SGP); Łowickie PF XIV 372 (SGP).

Mazowsze i Podlasie – Uchacze pod Garwolinem (SGP); Siemień pod Radzyniem Podlaskim (SGP); Huszcza pod Białą Podlaską (SGP); Baciki Średnie pod Siemiatyczami (SGP); ok. Jeżewa pod Wysokiem Mazowieckim PF IV 843 (K); Wysocze pod Ostrowią Mazowiecką (SGP); Janki Młode pod Ostrołęką (SGP); ok. Przasnysza SKJ V 115 (K); Adamowo pod Mławą (SGP); Mazury Wisła III 88 (K); Bilwinowo pod Suwałkami (SGP).

Wielkopolska z dialektami pogranicznymi i Kaszuby – Złotniki pod Kaliszem (SGP); ok. Rawicza Pozn V 168 (K); // (rzadko) *ny* Kubeczki pod Rawiczem PKJP VIII 49 (SGP); Kwiatków pod Ostrowem Wielkopolskim StFil II 195 (SGP); Kramsk pod Koninem (SGP); Siekierki pod Środą Wp. Pozn I 212 (K); // *ny* Łopienno pod Wągrowcem PKJ XVI 155 (SGP); Ciernikowo pod Lipnem (SGP); Borzymin pod Rypinem (SGP); Łążyn pod Dobrzyniem Zb VI 157 (K); Złotoria pod Toruniem (SGP); Warmia StefŚl 87 (SGP); Podróżna pod Złotowem B II 273 (SGP); Pięćmorgi pod Świeciem (SGP); Sztumska Wieś pod Sztumem (SGP); Malborskie Wisła III 746 (K); Kaszuby S III 177 (SGP).

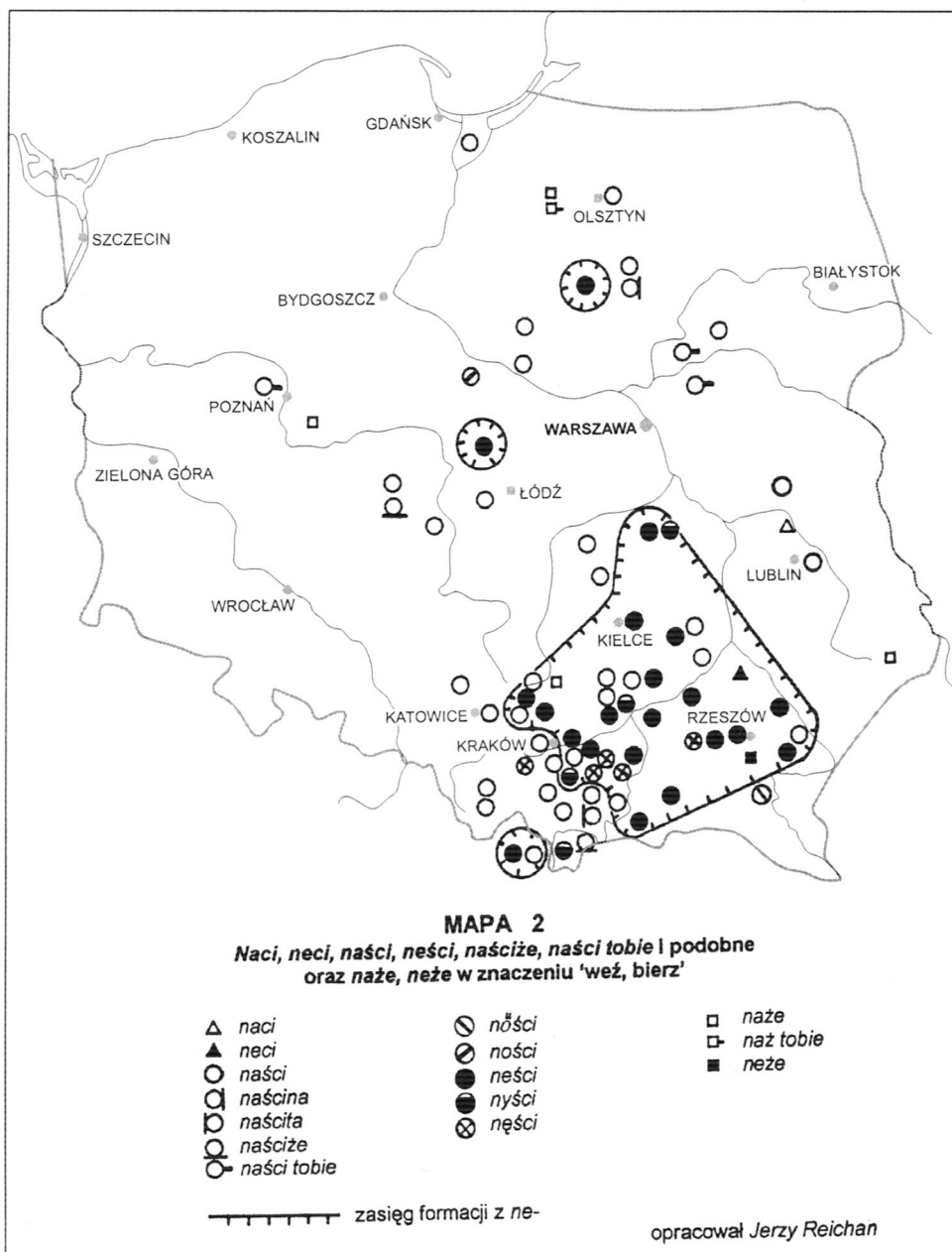
Ne:

Małopolska: Piekielnik n-tar KąśOr 128 (SGP); Zakopane i okolice Wierchy I 217 (SGP); pd-wsch okolice Nowego Sącza SKJ IV 325 (K); Sękowa pod Gorlicami (SGP); Żarnowiec pod Krosnem (SGP); Blizne pod Brzozowem (SGP); Klimkówka pod Sanokiem NT 100 (SGP); Przeworsk ME VI 201 (SGP); Łańcuckie ME VI 317 (SGP); Łukawiec pod Rzeszowem ME X 310 (SGP); ok. Ropczyc Zb X 129 (K); Mogilany pod Krakowem (SGP); Maszków pod Miechowem Cisz I 88 (K); Krępa pod Miechowem (SGP); Samocice pod Dąbrową Tarnowską (SGP); ok. Tarnobrzega Zb XIV 238 (K); Ostrowce pod Buskiem (SGP); Książnice Wielkie pod Pińczowem (SGP); Radkowice pod Iłżą (SGP); Dąbrowa Poduchowna pod Iłżą (SGP); Topolice pod Opoczmem (SGP).

Wielkopolska z dialektami pogranicznymi – Popowo pod Inowrocławiem SobKuj 84 (SGP); Święta pod Złotowem (SGP).

Ny:

Wielkopolska – // (częstszego) *na* Kubeczki pod Rawiczem PKJP VIII 49 (SGP); // *na* Łopienno pod Wągrowcem PKJ XVI 155 (SGP).

Nę:

Śląsk – Góra Św. Anny pod Strzelcami Opolskimi OIW 143 (SGP).

Małopolska – ok. Ropczyc K III 214; Brzeźnica pod Ropczycami RWF VIII 198 (K); ok. Bochni i Gdowa Święt 186, 705 (K); ok. Krakowa, Bochni i Wadowic Zb I 46 (K).

Łukowskie – Stoczek pod Łukowem (SGP).

MATERIAŁ DO MAPY 2

Naci:

Na-ci! Jasiu, dwa talary (w piosence) Markuszowa pod Lubartowem Lub I 283 (K).

Neci:

Gdy dziecku ząb wypadnie, to ma go rzucić ponad głowę za piec, mówiąc: „né ci mysko kościeného, a ty mi dás zelážnego”, a urosną mu zdrowe zęby. ok. Tarnobrzega i Niska Zb XIV 192 (K).

Naści:

Śląsk – Piekary pod Tarnowskimi Górami PieśniŚI I 79 (SGP).

Małopolska – // *neści* Sucha Góra na Orawie w Słowacji (SGP); ok. Rabki Zb XII 215 (K); Cięcina pod Żywcem (SGP); Więciórka pod Myślenicami PJPAN XI 252 (SGP); Mszana Dolna i Górna pod Limanową (SGP); Brzezna-Litacz pod Nowym Sączem PPodegr 218 (SGP); ok. Przeworska Wisła XIII 227 (SGP); Zielonki pod Krakowem Krak III 20 (K); // *nyści* Mogilany pod Krakowem (SGP); ok. Będzina PF III 306 (K); ok. Sławkowa pod Olkuszem Zb X 288 (K); Raków pod Sandomierzem Sand 151 (K); Wąworków pod Opatowem (SGP); Chotel Czerwony pod Buskiem (SGP); // *nyści* Książ-nice Wielkie pod Pińczowem (SGP); ok. nad górną Pilicą Kiel II 92 (SGP); Sierosławice pod Końskimi (SGP); Radecznica pod Lublinem Lub I 291 (K); Brudzewice pod Opoczmem (SGP); Czarnocin pod Łodzią Kal I 173 (K); Czechy pod Sieradzem PPol XI 49 (SGP).

Mazowsze i ziemia łukowska – Jagodne pod Łukowem Was 212 (K); Wysocze pod Ostrowią Mazowiecką (SGP); Orszymowo pod Płockiem Maz IV 366 (K); ok. Sierpca Kolb 37 (SGP); ok. Przasnysza Chełch I 219 (K); Lipowy Las pod Przasnyszem SkierP II 117 (SGP).

Wielkopolska z dialektami pogranicznymi – Kaliskie Kal I 182 (K); Malborskie PF III 306 (K); Warmia StefŚl 91.

Naścina:

Mazowsze – *naż-ci-na widły do gnoju* ok. Przasnysza SKJ V 115 (K).

Naścita:

Małopolska – *fcora tak uadnie byuo, viżauo, ze byże pogoda i naścita* (już rano deszcz) Limanowskie (SGP).

Naściże:

Małopolska – Nowy Targ NT I 54 (SGP); *naścize* – wzmocnione *naści* Ślęmień pod Żywcem RamŚl 41(SGP); *naści-że, córko, daję ci* (w piosence) Książnice pod Pińczowem Wisła XVII 644 (SGP).

Wielkopolska – Kaliskie K III 214.

Naści tobie:

Mazowsze – *naści tobie pani matko zastugi moje* Niegów pod Wołominem Maz III 260 (K); ok. Wyszkowa Kolb 240 (K); Karłowicz podaje też z Wielkopolski i Mazowsza bez bliższej lokalizacji K III 214.

N^hści:

Małopolska – *żeś ty? Jo tu a ty tu... Śl'yp^hku k^hci. Tył^h. N^hści* [kocie] Blizne pod Brzozowem (SGP).

Ności:

Kujawy – *A ności, ności! wiertnią owsa* Redecz Wielki pod Włocławkiem Kuj II 37 (K).

Neści:

Małopolska – // *naści* Sucha Góra na Orawie w Słowacji (SGP); pd-wsch ok. Nowego Sącza SKJ IV 325 (K); Sękowa pod Gorlicami (SGP); Przeworsk ME VI 201 (SGP); Łańcuckie ME VI 296 (SGP); Hyżne pod Rzeszowem (SGP); Brzeźnica pod Ropczycami RWF VIII 198; Zaborów pod Brzeskiem Zb IX 109, 111 (K); Przebieczany pod Krakowem ME IV 201 (SGP); Ojców pod Krakowem Krak II 156 (K); Tomaszowice Wielkie pod Krakowem Krak

IV 219, 301 (K); Szczodrkowice pod Olkuszem Cisz I 202 (K); Samocice pod Dąbrową Tarnowską (SGP); Borki Nizińskie pod Mielcem PKJ II 74 (SGP); Malice pod Opatowem Wisła VIII 801 (SGP); Ostrowce pod Buskiem (SGP); ok. Pińczowa Zb IX 40 (K); ok. Kielc Zb IV 122 (K); ok. Radomia Rad III 37 (K); ok. Łęczycy Łęcz 117 (K).

Mazowsze – ok. Mławy Maz IV 361.

Nyści:

Małopolska – Podhale, wg A. Wrześniowskiego, Tatry i Podhalanie K III 214; // *naści* Mogilany pod Krakowem (SGP); // *naści* Książnice Wielkie pod Pińczowem (SGP); Radomskie K III 214.

Nęści:

Małopolska – Lubomierz pod Bochnią JP XXIX 61 (SGP); Czchów pod Brzeskiem MPKJ VII 49 (SGP); ok. Ropczyc K III 214 (K); ok. Bochni i Gdowa Święt 22, 488, 705 (K); ok. Krakowa, Bochni i Wadowic Zb I 46 (K).

Naze:

Małopolska – *Naze, Kasiu, schowaj sobie* [piosenka] nad górną Pilicą Fed I 113 (K); *naże, żona, wypeż że mi* Ulów pod Tomaszowem Lubelskim BartJęz 117 (SGP).

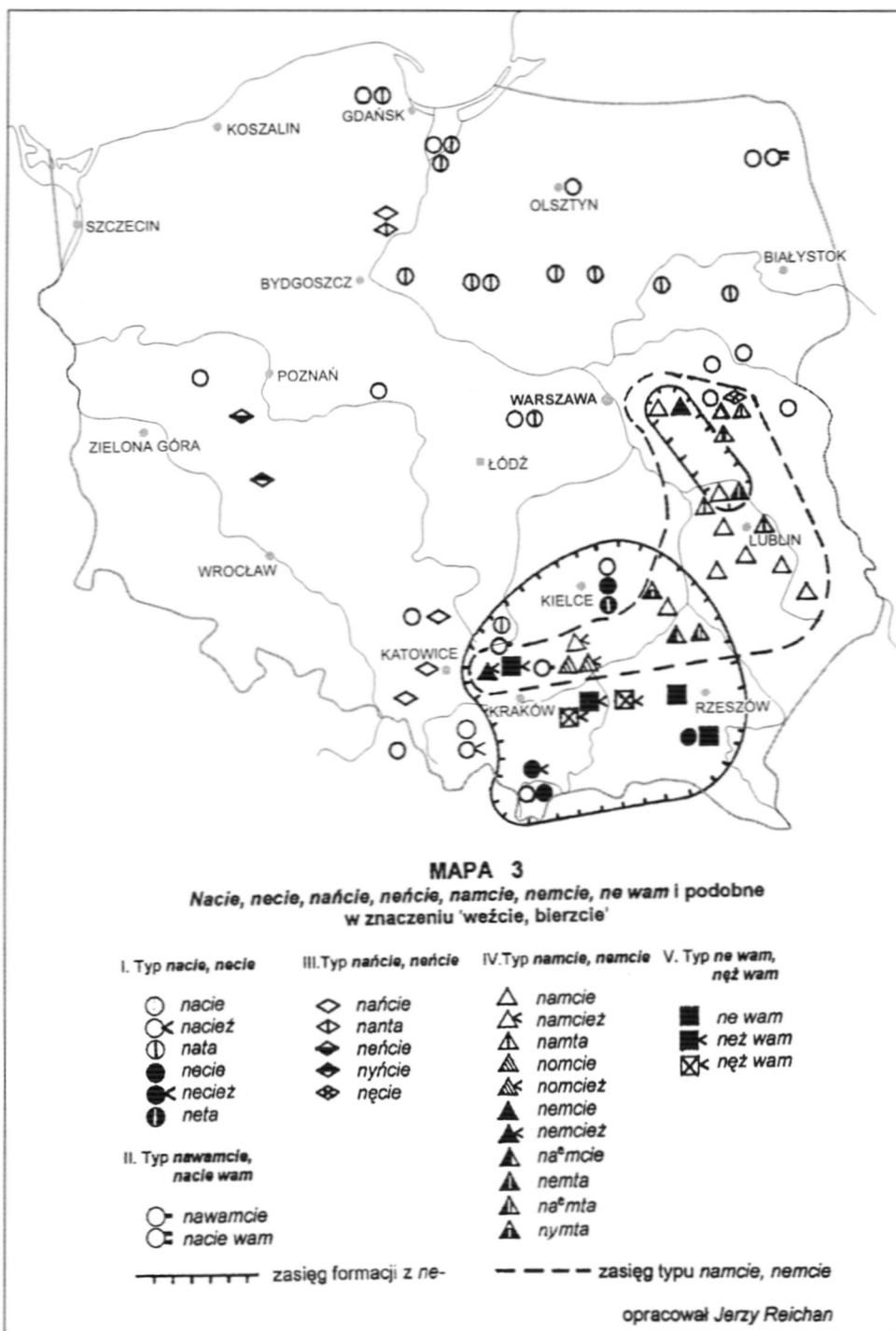
Wielkopolska z dialektami pogranicznymi – Dębicz pod Środą Wielkopolską Pozn I 239 (K); *Zdjął z palca pierścień złoty: na że, na że, ma najmilsza* [piosenka] ok. Ostródy Kolb 235 (K).

Naż tobie:

Ostródzkie – *Ocielić* [‘pobili’] *go* [sc. zalotnika siostry] *aż do pasa*: „*naż to tobie, siostró nasza*” Kraplewo pod Ostródą Kolb 244 (K).

Neże:

Małopolska – *Neże tajemnice, neże fšystko, a nie navrocei nikogo ino sébe* Hyżne pod Rzeszowem (SGP).

MATERIAŁ DO MAPY 3

Nacie:

Śląsk – Cieszyńskie w Czechach (SGP); Jędrysek pod Lublińcem (SGP).

Małopolska - // *näcie* [zapis *näcie* interpretuję jako *necie*] Podhale SKJ IV 325 (K); Zakopane RWF X 240 (K); // *nacież* Ślemień pod Żywcem RamŚl 37 (SGP); Suków pod Kielcami Zb IV 102 (K); // *nata* Łowickie PF XIV 372 (SGP).

Mazowsze i Podlasie - Rzewuski-Zawady pod Siedlcami Cyran 212 (SGP); Huszcza pod Białą Podlaską (SGP); ok. Drohiczyzna pod Siemiatyczami K III 214; // *nacie wam* ok. Augustowa K III 214.

Wielkopolska z dialektami pogranicznymi i Kaszuby – Kramsk pod Koninem (SGP); Michorzewo pod Nowym Tomysłem ME XII 163 (SGP); // *nata* Malborskie Wisła III 746 (K); Warmia StefŚl 87 (SGP); *nace*, też *nace le* – do jednej osoby, zwłaszcza starszej [pluralis maiestaticus] // *nata*, też *nata le* – do większej ilości osób Kaszuby S III 177 (SGP).

Nacież:

Małopolska - // *nacie* Ślemień pod Żywcem RamŚl 37 (SGP).

Nata:

Małopolska – Olkusz Krak II 166 (K); // *nacie* Łowickie PF XIV 372 (SGP).

Mazowsze – Bokiny pod Wysokiem Mazowieckim PBTN III 189 (SGP); Janki Młode pod Ostrołęką (SGP); ok. Przasnysza SKJ V 115 (K).

Ziemia dobrzyńska, Kujawy, Malborskie, Kaszuby – Osiek pod Rypinem (SGP); Borzymin pod Rypinem (SGP); Złotoria pod Toruniem (SGP); Sztumska Wieś pod Sztumem (SGP); // *nacie* Malborskie Wisła III 746 (K); *nata*, też *nata le* – do większej ilości osób // *nace*, też *nace le* – do jednej osoby, zwłaszcza starszej [pluralis maiestaticus] Kaszuby S III 177 (SGP).

Necie:

Małopolska – *näcie* [zapis *näcie* interpretuję jako *necie*] // *nacie* Podhale SKJ IV 325 (K); // *ne wom* Krościenko Wyżne pod Krosnem (SGP); *Necie matulu śniądanie za wase wychowanie* [pluralis maiestaticus] // *neta* ok. Kielc Zb II 249 (K); Wilków pod Kielcami (SGP).

Necież:

Małopolska – Podhale ME III 142 (SGP).

Neta:

Małopolska – // *necie* ok. Kielc Zb II 249 (K).

Nawamcie:

Małopolska – *tatuniu, nawámcie* [pluralis maiestaticus] *jabko* Szczodrkowice pod Olkuszem Cisz 191 (K); *nawámcie* [pluralis maiestaticus], *babusiu* [...] *páre grosy* Łuczyce pod Miechowem Cisz I 285 (K).

Nacie wam:

Augustowskie – K III 214.

Nańcie:

Śląsk – Rogów pod Rybnikiem BMJP XIV 96 (SGP); *nancie* [twarde -n-!] PF V 799 (K); // *nacie* Jędrysek pod Lublińcem (SGP).

Kociewie – *nańće* [...] *χleba* – do jednej starszej osoby [pluralis maiestaticus] SKoc III 137 (SGP).

Nanta:

Kociewie – Kościelna Jania MPKJ III 275 (SGP).

Neńcie:

Wielkopolska – *tak przyszła do nich, do tego swego męża: neńcie (na macie) jedzcie, bo też się narobicie* Morownica pod Kościanem Pozn VI 336, 346 (K).

Nyńcie:

Wielkopolska – *osobliwą formę rozkaźnika posiada używany zamiast w e ź, w e ź c i e* wyraz *n a, n y ń ć e* Zakrzewo pod Rawiczem StFil III 106 (SGP).

Nęcie:

Podlasie – *nąće* // *nęće* Purzec pod Siedlcami Cyran 45 (SGP).

Namcie:

Małopolska – Krasne pod Zamościem (SGP); Krupe pod Krasnymstawem PF IV 220 (K); *no, bapću, namće* [pluralis maiestaticus] *řiva!* Borsuk pod Krasnymstawem (SGP); Studzianki pod Kraśnikiem Wisła XVI 405 (SGP); Sandomierskie Sand 263 (K); Tomaszowice pod Lublinem (SGP); Józów pod Lublinem Wisła X 785 (K); // *namta* Wierzchowiska pod Lublinem (SGP); Staroścín pod Lubartowem Wisła XIV 189 (SGP).

Mazowsze – Trojanów pod Mińskiem Mazowieckim (SGP).

Namcież:

Małopolska – *namcież, mój ojczę, i jedzcie* (w piosence) Książnice pod Pińczowem Wisła XIV 187 (SGP).

Namta:

Małopolska – // *namcie* Wierzchowiska pod Lublinem (SGP); *dajta tato, namta to* [pluralis maiestaticus !] Smogorzów pod Puławami JP LI 368 (SGP);

Ziemia łukowska – Wola Okrzejska pod Łukowem JP LI 367 (SGP).

Nomcie:

Małopolska – // *nomcies, nomcie po kavouku placka, sprubujeće, cy dobry* Książnice Wielkie pod Pińczowem (SGP).

Nomcież:

Zob. wyżej *nomcie*.

Nemcie:

Mazowsze – *nemcie, zanieście to panu Łukówiec* pod Mińskiem Mazowieckim Zb VIII 318 (K).

Nemcież:

Małopolska – *nemcież po grosu i idźcie sobie kajindzi* Szczodrkowice pod Olkuszem Cisz I 54, 212 (K).

Na^emcie:

Małopolska – Z partykuły *na* i form słowa mieć: *m á t a*, *m á c i e* powstały imperativ. *na^emta* (*na! máta*), *na^emće* (*na! máće*) ok. Tarnobrzega RWF VIII 160 (K).

Nemta:

Małopolska – Kamionka pod Lubartowem PF V 803 (K).

Na^emta:

Zob. wyżej *na^emcie*.

Nymta:

Małopolska – *jak komu ząb wyleci, to go rzucają na piec i pedają: „Mysy, mysy, która słysy, nymta ten, dájta insy”* Jasice pod Opatowem PF IV 223 (K).

Ne wam:

Małopolska – *ne wom // necie* Krościenko Wyżne pod Krosnem (SGP); *ne wám* ok. Ropczyc K III 214.

Neż wam:

Małopolska – *nez wám, tatusiu, a idźcie I to mi dziecie kołyście* Zaborów pod Brzeskiem Wisła IX 111(K); *nézwám* Skała pod Olkuszem K III 214.

Nęż wam:

Małopolska – Czchów po Brzeskiem MPKJ VII 49 (SGP); Lubomierz pod Bochnią JP XXIX 61 (SGP).

POLISH DIALECTAL INTERJECTIONS: *NA*, *NE*, *NĘ*
AND THEIR DERIVATIVES USED IMPERATIVELY
IN THE SENSE OF 'TAKE (IT)' REVISITED

S u m m a r y

In 1885 Jan Karłowicz published in Volume 1 of *Prace Filologiczne* a short article entitled „Wykrzykniki z końcówkami czasowymi” (“Interjections with Verbal Endings”), in which he noted, in particular, that the *na*, *ne*, *nę* interjections often take plural (or dual) verbal endings when the speaker addresses more than one person. This gives rise to such dialectal forms as: *nacie*, *nata*, *necie*, *neta*, *namcie*, *nańcie*...

In the present article, the author presents the geographical extent of: (1) the *na*, *ne*, *nę* interjections; (2) their forms augmented with the *ź(e)* particle and the dative of the pronoun *ty* ('you (singular)'), of the type *naści*, *neści*, *naściże*, *neściże*...; (3) forms used when addressing more than one person, composed of the *na*, *ne*, *nę* interjections and the second person plural or dual verbal ending, e.g., *nacie*, *nata*, *necie*, *neta*, *nańcie*, *namcie*...

Besides, the author attempts to explain the origin of these forms and their geographical extent.

Summarized by the Author

Słowa kluczowe: językoznawstwo, dialektologia polska, słownictwo, fleksja.

Key words: linguistic studies, Polish dialectology, vocabulary, flexion.